

Johanne Røstad

Arkiv, demokrati, medborgerskap, innsynsrett og rettsikkerhet.

Hvordan bidrar arkiver til demokratioppbygging via medborgerskap og innsynsrett, og hvordan er dette med på å sikre oss rettsikkerhet.

Bacheloroppgave i Arkiv og Samlingsforvaltning

Veileder: Lars Christian Jensen

Mai 2021

Johanne Røstad

Arkiv, demokrati, medborgerskap, innsynsrett og rettsikkerhet.

Hvordan bidrar arkiver til demokratioppbygging via medborgerskap og innsynsrett, og hvordan er dette med på å sikre oss rettsikkerhet.

Bacheloroppgave i Arkiv og Samlingsforvaltning
Veileder: Lars Christian Jenssen
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Tusen hjertelig takk til min tålmodige veileder Lars Christian Jenssen. Takk for all visdom og hjelp. Jeg vil også sende en stor takk til alle underviserne som jeg har hatt i løpet av alle disse tre årene på Arkiv og samlingsforvaltning ved NTNU i Trondheim. En siste takk sendes til alle folkene i klassen. Tusen takk alle sammen.

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg skrevet om Arkiv, demokrati, medborgerskap, innsynsrett og rettsikkerhet. Jeg har forsøkt å finne ut hvordan arkiver bidrar til demokratioppbygging via medborgerskap og innsynsrett, og hvordan er dette med på å sikre oss rettsikkerhet. For å besvare denne problemstillingen så har jeg skrevet om begrepene arkiv, demokrati, medborgerskap, innsynsrett og rettsikkerhet. Jeg har i denne oppgaven forsøkt å finne ut hvordan arkivene bidrar til å fremme demokratiske verdier og styrker vår rettsikkerhet? Et viktig grunnlag i et demokrati er tilgang til informasjon, og innsyn i den offentlige forvaltningen. Innsynsretten er viktig for oss som borgere fordi det gir innsyn i saksbehandling, vedtak og dokumenter, og beslutninger som blir fattet, som påvirker våre liv som innbyggere i dette landet (Bjørln, 2007, s. 6).

Denne innsynsretten er også viktig for å sikre borgeres rettsikkerhet. Det vil kunne sikre oss som borgere mot maktmisbruk fra staten og den offentlige forvaltningen. Det handler også om at vi som borgere skal kunne ha innflytelse og kunne ha demokratisk kontroll med den offentlige forvaltningen (Marthinsen, 2012, s. 284). For at arkivene skal kunne ivareta sin rolle som en dokumentasjonsinstans som bevarer arkivdokumentasjon, og sikrer informasjonstilgang via innsyn, forutsettes det at disse dokumentene finnes. En utfordring er arkivdokumentasjon som forsvinner og blir borte. Når dokumenter blir borte, svekker dette våre demokratiske rettigheter.

Innhold

Innledning.....	4
Metode - en studie av litteratur, offentlige publikasjoner og lovtekster	4
Arkivhistorie - Kort om utviklingen av Riksarkivet i Norge	5
Hva er egentlig arkiver?	6
Demokrati, informasjonsfrihet og ytringsfrihet	6
«Ytringsfrihet bør finde Sted» (NOU 1999: 27) - sannhetsprinsippet, demokratiprinsippet og autonomiprinsippet.....	7
Medborgerskap et resultat av demokratiske verdier.....	9
Retten til innsyn	10
Offentleglova.....	11
Hva er rettsikkerhet?	12
Arkivene, innsynsretten og adgang til informasjon.....	12
Arkivene en bidragsyter for å fremme demokratiske rettigheter - medborgerskap, åpen debatt og rettsikkerhet?	15
Oppsummering	20

Innledning

Arkiver kan for utenforstående fremstå som et slags mystisk sted med masse gamle støvete papirer. Kanskje kan arkivene fremstå som et sted hvor man sender gamle, unyttige dokumenter, et sted man bare sender vekk ting til. For mange er kanskje arkiver noe som man ikke tenker særlig mye på. Arkivene har en slags perifert eksistens i bevisstheten hos de fleste folk, og det er kanskje ikke så rart. Arkivene har på en måte eksistert i bakgrunnen av offentlige organers virksomhet. Er arkivene så viktige da, og om de er det, hvorfor er de det?

Jeg mener det er mange grunner til at arkivene er viktige for å fremme demokratiske verdier. Det er derfor jeg i denne oppgaven, har valgt å skrive om arkiv i Norge som fagområde. Et tema som jeg finner interessant, er hvorfor arkivene er viktige for å opprettholde demokratiske rettigheter. For å besvare denne problemstillingen så vil det være viktig med et par begrepsavklaringer, derfor har jeg valgt å skrive om begrepene arkiv, demokrati, medborgerskap, innsynsrett og rettsikkerhet.

Jeg har valgt å skrive kort om arkivhistorie, med Riksarkivet som et eksempel, og hva et arkiv egentlig er. Grunnen til dette er at det er nyttig å vite om utviklingen av arkivene for å forstå arkivene i dag. Vi kan se at arkivene gradvis fikk en større rolle og at de nå er en viktig del av den offentlige forvaltningen. Å leve i et demokratisk styre sett gir oss som medborgere visse rettigheter, en av disse rettighetene er nettopp rettsikkerheten. Jeg vil forsøke å finne ut om, og eventuelt hvordan, arkiver er med på å bidrar til demokratioppbygging via medborgerskap og innsynsrett, og hvordan er dette med på å sikre oss rettsikkerhet.

Metode - en studie av litteratur, offentlige publikasjoner og lovtekster

Denne Bacheloroppgaven tar utgangspunkt i litteratur og offentlige publikasjoner skrevet om emnene demokrati og arkiv, samt relevante lovtekster som arkivlova og offentleglova.

Gripsrud snakker om medborgerskap og demokrati, men dette er ikke satt direkte i sammenheng med arkivene. Det finnes mye litteratur om demokrati og hvordan man skal fremme demokratiske verdier, men det meste av dette er noe separat fra arkivenes rolle i dette.

I offentlige publikasjoner som ABM, NOU og stortingsmeldinger relatert til arkivsektoren, står det ofte at arkivene skal bidra til demokratiet. Det er kanskje litt lite spesifikke «regler» for hvordan arkivene bidrar til dette. Det er ikke mye materiale å finne om hvordan arkivenes samfunnsrolle helt konkret bidrar til å fremme demokratiske verdier.

Man kan si at arkivene bidrar til å fremme demokratiske verdier og prinsipper blant annet på grunn av at de er åpne for publikum, og at vi slik får adgang til informasjon. Åpenhet satt i sammenheng med innsynsrett, og tilgang på informasjon er viktige demokratiske rettigheter.

Arkivhistorie - Kort om utviklingen av Riksarkivet i Norge

Arkiver er ikke noe nytt fenomen, mennesker har igjennom tidene dokumentert hendelser om hva som har skjedd i deres samtid. Sumererne hadde allerede en systematisering av arkiver ca. 3000-2000 f.Kr. De hadde egne rom for arkiver, de hadde systematisert arkivene i form av esker merket med innholdsetiketter, og man hadde inndelt disse dokumentene etter saksinnhold (Marthinsen, 2012, s. 67). I Norge i dag har arkivene fått en sentral rolle innen den offentlige forvaltningen, dette på grunn arkivlova og arkivforskriften. Arkivene har ikke alltid hatt en slik sentral rolle i den norske statlige forvaltningen slik den har i dag. Hvis vi ser på utviklingen av Riksarkivet så stammet det fra det gamle provinsarkivet på Akershus slott. Dette var ikke et arkiv slik vi kjenner det i dag, det var dårlige forhold for oppbevaring og man hadde ikke noe fast personell som tok seg av arkivene (Svendsen, 2017, s. 25). I 6 juni 1817 opprettet regjeringen Riksarkivet som institusjon ved høyeste resolusjon.

Grunnen til at Riksarkivet oppstod som en slik institusjon var på grunn av løsrivelsen fra Danmark i 1814. Man skulle nå etablere en ny norsk stat, og Riksarkivet skulle sørge for å «sikre de eldre arkivene som stammet fra statlige organer i Norge, og som i 1817 lå lagret på Akershus slott under kummerlige forhold (Svendsen, 2017, s.11). I tillegg til dette skulle Riksarkivet ta imot fremtidig arkivmateriale fra den nye norske staten, og fungere som et sentralt arkivdepot for staten. Primær fokus for Riksarkivet ble å «bevare arkiver for ettertiden» (Svendsen, 2017, s.11). Her begynner vi å se konturene av hvordan arkiv blir inkorporert i den statlige forvaltningen. Nå var arkivene på denne tiden ganske annerledes i dag, og underlagt en annen styringsform og det har vært en reformering i den offentlige forvaltningen siden da. Demokratiske verdier og rettigheter er en viktig del av dagens offentlige forvaltning, vi ser her en utvikling i forhold til funksjonen til arkivene. Arkiver går fra å bli papirer som blir stuet vekk, ofte på plasser hvor det er dårlige forhold for å sikre bevaring, til å bli statlige institusjoner.

Hva er egentlig arkiver?

Hva er egentlig arkiver for noe? Jeg har tatt utgangspunkt i arkivfaglig/arkivvitenskapelig tradisjon og oppfatning av arkiv, for å forklare hva arkiver er. Arkiver er flere ting, det et fysisk stedet hvor man bevarer arkivdokumenter, det er også en tjeneste hvor man utfører arkivfaglige oppgaver. De er institusjoner som tar imot, bevarer og forvalter arkiv fra ulike virksomheter. Måten arkiv omtales på her er innenfor en arkivfaglig/arkivvitenskapelig tradisjon og oppfatning av arkiv.

Arkivdokumentasjon oppstår som følge av en virksomhet. I arkivlova defineres det slik «Arkiv: dokument som vert til som lekk i ei verksemd.» (Arkivlova, 1992, § 2).

Dokumentene oppstår på grunn av noe som skjer, en virksomhet. Dokumentene er definert i arkivlova som «ei logisk avgrensa informasjonsmengd som er lagra på eit medium for seinare lesing, lyding, framsyning eller overføring» (Arkivlova, 1992, § 2). Hva betyr egentlig dette da? Disse dokumentene forteller oss om organenes virksomhet. De oppstår som ofte som et ledd i saksbehandling, og dokumenterer vedtak og tiltak som blir vedtatt. Arkivdokumentene som arkivene bevarer skal også sikre at vi som medborgere har tilgang til egne rettigheter og «trygge personlig rettsikkerhet» (Fonnes, 2017, s. 29).

Demokrati, informasjonsfrihet og ytringsfrihet

For å kunne forstå hvorfor arkivene, og innsyn i arkivene er viktig, må man også vite hva demokrati er. Vi må ha innsikt i hvilke verdier og rettigheter et demokratisk styresett gir oss som medborgere i dette samfunnet. Her i Norge har vi som individer muligheten til å fritt skape og forme våre egne liv (innenfor lovens rammer selvfølgelig). Vi har stemmerett, vi kan velge å være politisk aktive, vi kan være med i ulike organisasjoner, grunnen til at vi har slike muligheter er fordi Norge har et demokratisk styresett, og at vi har en rettstat (Regjeringen, 2020). Demokratiet baserer seg på verdier som gir oss «individuelle rettigheter og friheter» (Regjeringen, 2020). Disse rettighetene beskyttes av at vi har et uavhengig rettsvesen som utgjør den norske rettsstaten. (Regjeringen, 2020).

Det som kjennetegner et demokrati, er altså individuell frihet til å være deltagende i samfunnet. Jostein Gripsrud beskriver i sin bok «Allmenningen: Historien om norsk offentlighet», demokrati på følgende måte; «Demokratiet som politisk styringsform er basert på visse fundamentale sivile og politiske rettigheter for borgerne i samfunnet som skal styres» (Gripsrud, 2017, s.29). I et demokrati så har man rettigheter som gir oss som borgere rett til å

effektivt delta i samfunnet, likestilt mulighet til å stemme ved valg, mulighet for å oppnå kunnskap for å kunne ta informerte beslutninger, adgang til å ha innflytelse på det som står på dagsordenen, og å være inkludert i samfunnet (medborgerskap), (Dahl, 1998, s. 38). Et demokratisk styre bidrar til essensielle rettigheter, frihet, autonomi, menneskelig utvikling og politisk likestilling (Dahl, 1998, s. 45). Om man skal finne en slags forenklet måte å definere demokrati så kan vi også legge til denne definisjonen fra Hove, Svensson & Thorsen i det Store Norske Leksikon;

«Demokrati, også kalt folkestyre, er en styreform der folket, forstått som landets voksne innbyggere, velger representanter som utformer lovene og tar viktige politiske beslutninger. I et demokrati kan innbyggerne også selv delta i utformingen av de politiske vedtakene. Mer generelt betyr demokrati at innbyggerne deltar aktivt i viktige politiske beslutningsprosesser og har like rettigheter til å delta.»

(Hove, Svensson & Thorsen, 2019).

For å kunne være aktivt deltagende i samfunnet krever det at vi har tilgang til informasjon, informasjonsfrihet, og det krever også at vi kan ytre oss i offentlighet uten frykt for represalier, altså ytringsfriheten (Gripsrud, 2017, s.29). Informasjonsfriheten sørger for at det er en transparent og åpen tilgang til informasjon (igjen innenfor norske lover), slik at vi kan ta informative valg i forhold til for eksempel hvem vi velger som våre representanter på Stortinget, men også i forhold til andre beslutningsprosesser. Ytringsfriheten bidrar til at vi som medborgere kan diskutere og slik belyse saker fra ulike synspunkter.

«Ytringsfrihed bør finde Sted» (NOU 1999: 27) - sannhetsprinsippet, demokratiprinsippet og autonomiprinsippet

For å kunne forstå viktigheten av ytringsfriheten tar jeg for med arbeidet som startet den 23 august 1996, da det ble oppnevnt en kommisjon som skulle se på hvilken stilling ytringsfrihet hadde i vårt samfunn. Denne kommisjonen skulle også foreslå revisjon av Grunnlovens paragraf 100. Dette arbeidet ble gjort fordi man ville styrket retten til ytringsfriheten, dette resulterte i NOU 1999: 27 «Ytringsfrihed bør finde Sted». Hovedsynspunktet for denne kommisjonen var at «Norge skal være et åpent samfunn der den enkelte har frihet til å ytre seg og holde seg informert. En opplyst, aktiv og kritisk offentlighet er demokratiets grunnvoll.»

(NOU 1999: 27, s. 3). Poenget med dette arbeidet var fordi man mente at man kunne ytterligere styrke vernet av ytringsfriheten enn det som da var nedfelt i Grunnlovens § 100. For å styrke ytringsfriheten valgte kommisjonen å fremheve «ytringsfrihetens tre hovedbegrunnelser» (NOU 1999: 27, s. 3).

De tre hovedbegrunnelsene for ytringsfriheten er sannhetsprinsippet, demokratiprinsippet og autonomiprinsippet. Jeg gir et raskt innblikk i disse for å illustrere viktigheten av ytringsfriheten, og også hvordan den bidrar til medborgerskap. Sannhetsprinsippet, dette oppfylles ved at vi som individuelle borgere utveksler meninger (meningsutveksling), våre meninger/påstander kan møte motstand eller støtte i meningsutveksling med andre. Det kan oppstå en endring eller «korrigerings» i våre meninger/påstander i møte med andre sine meninger/påstander, for å kunne oppnå dette må man ha ytringsfrihet. I denne NOUen belyses også følgende angående sannhetsprinsippet; «Vi er alle feilbarlige og vår innsikt påvirkes av personlige begrensninger, irrasjonalitet og maktforhold. Ved å høre motargumenter minskes innflytelsen av slike begrensninger og bedre innsikt kan nås.» (NOU 1999: 27, s. 5).

Demokratiprinsippet legger vekt på at kommunikasjon (deliberative aspekt) er like nødvendig som «de demokratiske beslutningsprosedyrene» (NOU 1999: 27, s. 5). Altså det er viktig å diskutere, og ha meningsutvekslinger før man foretar valg og tar beslutninger, det er ikke kun beslutningsprosedyrene som teller. For å kunne vedta informative og velbegrunnede beslutninger må man ha en åpen diskusjon, dette forutsetter at man har ytringsfrihet. «Ytringsfriheten, og da ikke minst åpenheten, er et konstituerende element ved demokratiet.» (NOU 1999: 27, s. 5).

Autonomiprinsippet handler om at vi er som individer står fritt til å ha våre egne meninger. Dette begrepet må ikke forveksles med «det kollektivistiske individbegrepet som sier at individet er underordnet hensynet til kollektivet, eller det individualistiske som sier at hensynet til individet går forut for hensynet til kollektivet.» (NOU 1999: 27, s. 5). For å kunne oppnå autonomi så må vi som individer oppnå en form kunnskap eller kompetanse. Dette kan gjelde psykososiale erfaringer så vel som andre former for kunnskap. Vi får slike erfaringer gjennom å møte andre mennesker med ulike erfaringer og perspektiv. Gjennom meningsutvekslinger og diskusjoner med andre får vi ny kunnskap og ideer og vi lærer å reflektere over vår egne verdier, kunnskap og kompetanse (NOU 1999: 27, s. 5). Vi ser her at gjennom disse tre prinsippene hvordan ytringsfriheten bidrar til meningsutveksling, kunnskap

og slik også bidrar til formidling av informasjon. Ytringsfriheten bidrar også til at vi som individer også er delaktige medborgere.

Medborgerskap et resultat av demokratiske verdier

Å finne en tydelig definisjon på hva medborgerskap er kan være en utfordring, men i NOU 2003: 19 *Makt og demokrati*, deles medborgerskap opp tre deler. Man har det sivile medborgerskap hvor det er likhet for loven, det vil si at lov og rett er den samme for alle. Deretter så har man politisk medborgerskap som innebærer at vi alle har «stemme- og representasjonsrett» (NOU 2003: 19, s. 14). Sosialt medborgerskap som den tredje delen som nevnes her, innebærer at vi har like valgmuligheter og «adgang til arbeidsliv, kultur, utdanning og sosial omsorg» (NOU 2003: 19, s. 14). Ifølge Dag Einar Thoresens definisjon fra det Store Norske Leksikon betegnes medborgerskap slik, «Medborgerskap er en betegnelse som i samfunnsvitenskap, i første rekke fagfelt som sosiologi, sosialt arbeid og sykepleievitenskap, brukes om en tilstand der en person blir regnet, og med rette kan regne seg selv som, et fullverdig medlem av samfunnet.» (Thorsen, 2020).

Kristin Strømnes omtaler medborgerskap i sin bok *Folkets makt: medborgerskap, demokrati, deltakelse* som ikke bare forholdet mellom borger og stat, men også forholdet mellom medborgerne seg imellom (Strømnes, 2003, s. 15-16). Hun skriver videre at

«Medborgerskap er et spørsmål om deltakelse, verdier og tilhørighet. Hvilke muligheter har den enkelte til politisk innvirkning, eller til å påvirke egne levekår? Hvordan vurderer folk flest den rollen di har som samfunnsborgere? Hvilke forpliktelser mener de at de har, og hvilken tillit og lojalitet har de?»

(Strømnes, 2003, s. 17).

Medborgerskap foregår på flere nivå, på det sivile, politiske og sosiale nivå, det handler ikke kun om juridiske plikter. Det handler om at alle er inkludert, og har tilgang til både sivile, sosiale og politiske rettigheter (Strømnes, 2003, s. 17). Medborgerskap er en viktig del av demokratiet fordi det handler om at vi alle skal ha en stemme, alle skal være inkludert i samfunnet. Ekskludering av mennesker og grupper, fører til at deres rettigheter og interesser ikke blir ivaretatt. Medborgerskap er en forutsetning for ivaretagelsen av alle sine rettigheter, det er også med å belyse flere sider og meninger om ulike samfunnsforhold (Dahl, 1998, s. 76).

Grunnen til at jeg tar med medborgerskap i denne oppgaven er fordi dette belyser våre demokratiske rettigheter. Medborgerskap handler om lover, rettigheter, plikter, politisk og sosial deltakelse, at vi er inkludert i samfunnet. Medborgerskap bidrar til demokratioppbygging ved at vi som borgere kan delta i samfunnsdebatten, og slik bidra til å finne gode løsninger på de ulike samfunnsproblem som oppstår. Dette gjøres ved at man har en fri og åpen debatt, og at alle stemmer blir hørt. Dette er delvfølgelig et ideal, å si at alle ubetinget har disse rettighetene er en sannhet med modifikasjoner, da det er grupperinger slik som for eksempel fattige som faller utenfor samfunnets fellesskap.

Retten til innsyn

Retten til innsyn er et grunnleggende demokratisk prinsipp i den norske stat (NOU 2003: 30, s. 42). Denne retten er også nedfelt i vår grunnlov, og gir oss som borgere i den norske stat rett til innsyn i statlige og kommunale offentlige dokumenter. I den norske grunnloven §100 står det følgende om retten til innsyn;

«Enhver har rett til innsyn i statens og kommunenes dokumenter og til å følge forhandlingene i rettsmøter og folkevalgte organer. Det kan i lov fastsettes begrensninger i denne rett ut fra hensyn til personvern og av andre tungtveiende grunner. Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale.»

(Grunnlova, 1814, §100)

Innsynsretten gir oss muligheten å få tilgang til informasjon, og også kunne «påvirke og kontrollere forvaltningens virksomhet» (NOU 2003: 30, s. 42). Innsynsretten kan slik bidra til en informert samfunnsdebatt. I NOU 2003:30, Ny offentlighetslov, står dette ganske så fint beskrevet slik;

«En åpen og fri samfunnsdebatt er et grunnprinsipp i et demokrati. Informasjon om samfunnsproblemer generelt og forvaltningens virksomhet spesielt er en forutsetning for en informert samfunnsdebatt. Åpenhet bidrar til å øke allmennhetens innsikt i politiske spørsmål og prosesser, og til engasjement i samfunnsproblemer.»

(NOU 2003: 30, s. 42).

Denne åpenheten som innsynsretten gir oss skal bidra til å skape et tillitsforhold mellom oss som medborgere, og den norske staten. Ved å ha en slik åpenhet om de ulike delene og beslutningsprosessene i forvaltningen, skal dette bidra til en legitimering av saksbehandlingsprosessene, og de ulike beslutningene som vedtas av forvaltningen (NOU 2003: 30, s. 42).

Offentleglova

Hensikten med offentliglova er å sørge for at vi som borgere har en lovfestet rett til innsyn, og at gjennom denne tilgangen får vi tilgang til informasjon og slik oppnår innsikt i viktige og kritiske samfunnsspørsmål. Dette beskrives i offentliglovas § 1, som omhandler formålet med loven.

«§ 1. Formål

Formålet med lova er å leggje til rette for at offentleg verksemd er open og gjennomsiktig, for slik å styrkje informasjons- og ytringsfridommen, 2 den demokratiske deltakinga, rettstryggleiken for den enkelte, tilliten til det offentlege og kontrollen frå ålmenta. Lova skal òg leggje til rette for vidarebruk av offentleg informasjon» (Offentleglova, 2009, § 1)

Hovedregelen ifølge offentliglova er at saksdokumenter som produseres som et ledd i forvaltningen er åpne for innsyn, for å unnta dokumenter fra innsynsretten kreves det særlig hjemmel i loven, et eksempel på dette kan være offentliglovas § 13, opplysninger som er underlagt taushetsplikten. Hovedregel (§ 3 i Offentliglova) sier at alle dokumenter er åpne for innsyn, og at alle kan kreve innsyn (Offentliglova, 2009, § 3).

Å ha en slik adgang til informasjon om hvordan den offentlige forvaltningen fungerer, saksbehandlingen og hvordan beslutninger vedtas, gir oss mulighet til å stille spørsmål og eventuelt avdekke kritikkverdige forhold. Innsynsretten gjør forvaltningen transparent og gir oss mulighet til å holde staten/forvaltningen ansvarlig for de beslutninger og vedtak som de vedtar. Retten til innsyn er basert på hensyn til demokratiet, kontroll av forvaltningen og rettssikkerheten (NOU 2003: 30, s. 24).

Hva er rettsikkerhet?

Rettsstaten i Norge er basert på et maktfordelingsprinsipp hvor statsmakten deles inn i 3 deler, den lovgivende, utøvende og den dømmende makt. Grunnen til dette er for de tre skal kunne kontrollere hverandre og sørge for en maktbalanse, at ikke en del overskrider sin myndighet. Rettsstaten er også basert på folkesuverenitetsprinsippet som betyr at i et demokratisk system er den lovgivende makt valgt av folket, og slik sett har folket kontroll over den utøvende makt (Jusleksikon.no, 2016). Rettsikkerheten skal sørge for å beskytte oss som borgere, og også sørge for at vi får de rettighetene vi har krav på. Rettsikkerheten spiller en stor rolle i samspillet mellom staten/forvaltninger og oss som individuelle borgere. Legalitetsprinsippet bidrar til rettsikkerheten, ved at den utøvende makt ikke kan gripe inn eller dømme landets borgere uten hjemmel i lov (Jusleksikon.no, 2016).

I forvaltningens forhold mellom oss som borgere, har man rettsprinsipper som er gjeldende. En av de er «Kravet om upartiskhet og uhildethet i vurderinger og i anvendelse av regler» (Marthinsen, 2012, s. 288) Loven skal være lik for alle, det skal ikke forekomme en forskjellsbehandling i vurderinger av saker. Et annet slikt rettsprinsipp er at alle har rett på en «fair og hensynsfull saksbehandling» (Marthinsen, 2012, s. 288). Forvaltningen skal også sørge for at avgjørelsene de tar er forutsigbare. Hvilken samfunnsrolle spiller så arkivene i forhold til rettsikkerheten? De spiller en viktig rolle i forhold til å utøve «demokratisk kontroll av forvaltningen» (Marthinsen, 2012, s. 288). For å opprettholde dette rettsprinsippet om å føre kontroll med forvaltningen, og hvordan blant annet saksbehandling utføres og vedtak blir vedtatt må dette dokumenteres. Arkivene er de som oppbevarer denne typen dokumentasjon, og blir derfor avgjørende for å kunne identifisere og gjenfinne denne informasjonen (Marthinsen, 2012, s. 288).

Arkivene, innsynsretten og adgang til informasjon

Hvordan bidrar arkivene til å fremme demokratiske verdier og styrker vår rettsikkerhet? Som nevnt tidligere i denne oppgaven så er en av grunnpilarene i et demokrati tilgang til informasjon, og innsyn i den offentlige forvaltningen. Det er viktig for oss som borgere å ha innsyn i saksbehandling, vedtak og dokumenter, og beslutninger som blir fattet, som påvirker våre liv som innbyggere i dette landet (Bjørnlin, 2007, s. 6). Bjørnlin skriver i sin artikkel, Innbyggernes rett til innsyn i elektroniske arkiver i Archeion at,

«Dette krever dokumentasjon, og arkivene spiller en avgjørende rolle som demokratibærere. Kun på denne måten kan den enkelte innbygger delta fullt ut i demokratiet. Arkivene skal være en garanti for demokrati, offentlig debatt og at enkeltindividets rettigheter blir ivaretatt.» (Bjørlin, 2007, s. 6)

Skal man kunne ha tilgang til informasjon, og få innsyn i den offentlige forvaltningens affærer, så må det finnes dokumentasjon på forvaltningens aktiviteter, slik som blant annet saksbehandlingsprosesser og beslutninger som fattes. Arkivene blir derfor en viktig brikke i å styrke demokratiet ved at de bevarer slik dokumentasjon, og gjennom arkivene kan vi skaffe oss informasjon, og slik også få innsyn (Bjørlin, 2007, s. 6). En utfordring for arkivene for opprettholde denne rollen, er hvordan de forvalter og bevarer denne dokumentasjonen. Hvordan kan de ha kontroll på alle dokumentene som finnes der ut i den offentlige forvaltningen? Dokumentkontroll kan være utfordrende, og det kan være vanskelig å vite hvor man finner disse dokumentene, og de kan jo også forsvinne (Bjørlin, 2007, s. 6).

En utfordring når det gjelder å få tilgang til informasjon i arkivene er at det kreves en del kunnskap for å søke i arkivene, og for å finne spesifikke dokumenter. Det er ikke det samme som å Google søk, som er relativt enkelt. Man må vite hvordan man skal søke, dette vil kunne være en utfordring for de fleste, arkivarene blir her viktig for å formidle denne kunnskapen. Arkivaren blir slik et mellomledd mellom arkivet og den som søker informasjon fra arkivet (Valderhaug, 2007, s. 10). Valderhaug hevder i sin artikkel Rettferd og arkiv i det 21. hundreåret (i Archeion) at, *«Arkivaren fungerer som mellomledd mellom den som spør etter opplysninger og arkivet der dokumenta finst.»* (Valderhaug, 2007, s. 10). Hun sier videre at arkivaren har en slags maktposisjon i forhold til de som etterspør dokumenter fordi arkivaren kontrollerer tilgangen til informasjon i arkivene (Valderhaug, 2007, s. 10).

Hvordan arkivarene imøtekommer henvendelser om innsyn, og hvordan de formidler arkivets tjenester for oss som borgere blir viktig i forhold til hvor stor tilgang vi har til informasjonen i arkivene. Man kan selvfølgelig bare behandle søknader om innsyn ved å gjøre det som minimum kreves, og ikke noe mer utover dette, men det gir kanskje ikke en fullverdig adgang til informasjonen som ligger i arkivene (Valderhaug, 2007, s. 10). Jobber man tettere med brukerne som søker adgang til informasjon i arkivene så vil man kunne innhente mye mer informasjon. Dette kan gjøres ved at de som jobber på arkivet viser de hvordan man kan søke i arkivet, innhente informasjon, og finne ut hvilke arkiv som muligens kan ha informasjon som brukeren er ute etter (Valderhaug, 2007, s. 11). Valderhaugs fremhever også et poeng at arkivet som institusjon kan fremstå som en maktinstitusjon, og

arkivarene har en maktposisjon i den forstand at de har stor kunnskap om arkivet som ikke oss som brukere har. Hvilken kunnskap vi har som brukere av arkivet vil være avgjørende for hvilken informasjon vi kan få adgang til (Valderhaug, 2007, s. 11)

Valderhaugs sin artikkel i magasinet Archeion er fra 2007, det har foregått noen endringer siden da, men artikkelen belyser fremdeles viktige problemstillinger. Det er lagt større vekt på formidling av tjenester til brukerne i arkivsektoren nå, man ser kanskje det best det gjelder informasjon på internett i form av deres nettsider, og man kan også dra direkte til arkivet for å snakke med noen der. Av personlig erfaring så vil jeg si at arkivportalen.no ikke akkurat er brukervennlig for folk som er ny på søk i arkiv. Når jeg skulle ta kontakt med Statsarkivet i Trondheim på telefon, kom jeg i stedet til Arkivverkets sentralbord, jeg kunne ikke snakke direkte med noen på Statsarkivet i Trondheim. Det er nok fremdeles en del som kan gjøres for å gi mer oversiktlig informasjon om søk i arkivene, og kontakt mellom arkivene og brukerne av arkivet.

I regjeringens stortingsmelding nr. 7 (2012-2013) så fremheves arkivene som en viktig bidragsyter for å opprettholde adgang til informasjon, innsynsrett og deres verdi for å opprettholde rettsikkerhet. Dette er fordi arkivene dokumenterer hva som har skjedd, slik som vedtak, utveksling av informasjon, og domsslutninger i retten. Det står følgende om arkivenes rolle,

«Rettsstilstanden er dokumentert gjennom arkiva, og arkiva er derfor ein grunnleggjande del av infrastrukturen i samfunnet – ein infrastruktur som er heilt nødvendig i eit demokrati og ein rettsstat.» (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 5)

En av de viktigste arkivfunksjonene er at de kan dokumentere saksbehandling, vedtak, rettigheter, avtaler og plikter. Dette er med på å gi oss som borgere oversikt over hva som foregår i den offentlige forvaltningen, og er med på å sørge for en kontroll med forvaltningen. Denne kontrollen og innsynsretten er basert på arkivenes funksjon i og med at de bevarer dokumenter (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 5).

Forutsetningen for at arkivene skal kunne ivareta denne rollen som en ivaretagende dokumentasjonsinstans, som sikrer informasjonstilgang via innsyn, og slik sikrer rettsikkerheten til oss som borgere, er at dokumentene må finnes. En utfordring er arkivdokumentasjon som forsvinner og blir borte. Når dokumenter blir borte, svekker dette våre rettigheter. Eksempler på dette er en mobbesak hentet fra nrk.no om Renate Høybakk som prøvde å finne papirene som dokumenterer mobbing, men papirene var forsvunnet fra

elevmappen (Wergeland & Fjelldalen, 2018). Disse papirene er viktige i forhold til å kunne fremsette erstatningskrav til Sortland kommune for mobbing på Holmstad skole. De er også viktige i forhold til om man trenger dokumentasjon for å dokumentere eventuell psykiske lidelser og traumer som har oppstått på grunn av mobbingen. Spesielt om man faktisk har fått nedsatt funksjonsevne som følge av mobbing og må søke ufør via NAV.

En annen sak hentet fra nrk.no ser på problematikken med at mange norske kommuner ikke har tilstrekkelig rutiner for bevaring av dokumenter. Dette belyses i artikkelen på følgende måte, «Tilsyn gjennomført av Arkivverket viser at mange norske kommunar ikkje har gode nok rutinar på å ta vare på dokument om innbyggjarane sine. Det betyr at viktige dokument som sikrar trygd eller erstatning kan forsvinne.» (Svelstad, 2020). Manglende dokumentasjon bidrar med andre ord til at man kan miste viktige rettigheter, og derfor slik svekke rettsikkerheten til oss som borgere.

Arkivene en bidragsyter for å fremme demokratiske rettigheter - medborgerskap, åpen debatt og rettsikkerhet?

Arkivenes samfunnsrolle består av å bevare arkivdokumentasjon og også være en formidler av kunnskap Vi finner arkiver i mange ulike deler av forvaltningen og også hos private aktører. Alle offentlige organer er pliktig til å avlever sine arkiver, bevaring av slik dokumentasjon er basert på en lovfestet avleveringsplikt. «Prinsipp og prosedyrar for utval av materiale innanfor eit offentleg arkiv er tufta på lovforankra reglar om arkivavgrensing og kassasjon» (Meld. St. 22 (1999-2000), s. 13).

Arkivdanningen oppstår søm en følge av noe som har skjedd, som for eksempel et vedtak som blir vedtatt. Arkivene dokumenterer med andre ord «dei handlingane og hendingane som det er spor etter» (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 5). Slik kan vi få innsyn i vedtak, avtaler, vurderinger og informasjon som har blitt utvekslet i forbindelse med en sak, nettopp dette er en av grunnene til at arkivet kan være en sentral aktør i å opprettholde rettsikkerheten for oss som borgere (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 5). Det står vektlagt i Stortingsmelding 7, Arkiv at «Rettstilstanden er dokumentert gjennom arkiva, og arkiva er derfor ein grunnleggjande del av infrastrukturen i samfunnet– ein infrastruktur som er heilt nødvendig i eit demokrati og ein rettsstat» (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 5). Ifølge denne stortingsmeldinger er det dokumentasjonen av rettigheter og plikter, og vedtak og avtaler som er den viktigste funksjonen til arkivene, og at nettopp dette sikrer rettsikkerheten til oss som

individer. Det er også denne arkivfunksjonen som gjør det mulig med demokratisk kontroll av den offentlige forvaltningen (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 5).

Arkivene er ikke «bare bevaringsinstitusjoner», men de skal også formidle kunnskap, bevaring kun for bevaringen skyld er ikke et mål i seg selv. De skal kunne brukes for å skaffe kunnskap og informasjon, «Bevaring er ikkje eit mål i seg sjølv, det er eit naudsynt tiltak som skal tryggja at informasjonsberarane kan tolkast på ny av framtidige generasjonar.» (Meld. St. 22 (1999 -2000), s. 3). Arkivene spiller en viktig rolle som kunnskap og informasjonskilder og brukes av alt fra oss «vanlige folk» til journalister og forskere, og er derfor viktig i et kultur- og samfunnspolitisk perspektiv. Materialet de forvalter forteller oss også om historiske perspektiv, og er med på å gi oss en forståelse av samfunnsutviklingen, «...og såleis fremja ei forståing av at samfunnet i vår tid byggjer på det som tidlegare generasjonar har etterlate seg, anten det er på godt eller vondt.» (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 12).

Arkivteoretikere har debattert om arkivene og om arkivarens rolle. Schellenberg ser på arkivarens jobb som en konservator av dokumenter som bevis, og dette skal foregå på en upartisk måte uten at det blir besudlet av politiske eller ideologiske tendenser og forutbestemte meninger (Wallace, 2006, s. 23). At arkivene og arkivarer skal fremstå som nøytrale upolitiske verger av sannheten er en fin tanke, men er en mytologisk fremstilling. Wallace hevder at «As the above examples demonstrates, the archives are largely a place of unexamined perceptions and assumptions about its contents and that while maintaining important documents, cannot be in any way construed as fortresses of the «truth.» (Wallace, 2006, s. 23).

Den tradisjonelle oppfatningen av arkivaren som «en objektiv og sannhetsfortellende vokter av dokumenter» (Lindbach, 2006, s.70), blir utfordret av nye teorier, hvor man ser på «arkivarens rolle i arkiveringsprosessen» (Lindbach, 2006, s.70). Arkivteoretikere fra Australia, Canada og Sør-Afrika anser arkivarens rolle som mye mer enn å være en dokumentasjonsviter, arkivarens skal også være humanist og stimulere til diskurs. «Den postmodernistiske tilnærmingen innenfor arkivfaget vil knytte arkivet nærmere til samfunnet og samfunnets forskjellige strukturer» (Lindbach, 2006, s.70).

Lindbach nevner Verne Harris som er av den mening at «arkivarer alltid er, fra bunn til topp, politiske spillere. De er aktive deltagere i dynamiske maktrelasjoner der grensene mellom makt og undertrykkelse er skiftende og porøse.» (Lindbach, 2006, s.70). Terry Cook og Joan Schwartz nevnes også av Lindbach hvor hun siterer «Control of the archive –

variously defined – means control of society and thus control of determining history’s winners and losers» (Lindbach, 2006, s.70). Det kan se ut til at Lindbach ser på arkivene som en slags kontrollinstans av informasjon, hvor «vise historier er fremhevet, mens andre er marginaliserte» (Lindbach, 2006, s.70).

Arkivene er ikke uavhengige institusjoner, de vil være farget av hvem som regjerer og styrer landet, og hvilket system som er dominerende. Det finnes eksempler på hvordan arkiver kan brukes til å kontrollere og overvåke sine innbyggere. Et slikt eksempel er tidligere Øst-Tyskland hvor man registrerte informasjon om sine borgere i arkiver, og mennesker som ble ansett som fiender av staten ble satt i fengsel. Vi har også eksempler på dette i Norge, dette ble avslørt i Lundkommisjonen i 1994. Lundkommisjonene avslørte at en stor del av norske borgere overvåket over lang tid (i etterkrigstiden) av politiets overvåkningstjeneste og forsvarrets overvåkningstjeneste, dette skjedde ved hjelp av politiske organisasjoner og partier (Marthinsen, 2012, s. 305). I dette tilfellet bidro ikke arkivene til å fremme demokratiske rettigheter som ytringsfrihet eller rettsikkerhet (Wallace, 2006, s. 24.). «What I am hoping for here, is a more explicit acknowledgement of the politics that shapes all aspects of the archival endeavour...» (Wallace, 2006, s. 24).

Hvordan arkiver kan bidra til å fremme demokratiske verdier og rettigheter, vil avhenge av hvilke arkiver som blir bevart, og hva som ikke blir bevart. Det avhenger også av hvem som danner disse arkivene, som Wallace poengterer «It also depends in part on sharp examinations of «document viewing»: Who gets to create, edit, use, withhold, and destroy? And to what effect? (Wallace, 2006, s. 25). Eftervirkningen av Lundkommisjonen var at de involverte borgerne som hadde blitt urettmessig overvåket, fikk innsyn i sine mapper, de fikk også erstatning om de hadde lidd skade (lidd overlast) på grunn av denne overvåkingen (Marthinsen, 2012, s. 305). Dette var kun mulig på grunn av at man har en transparens i den statlige forvaltningen, at det fantes arkiver som kunne dokumentere denne uretten, og at vi levere i et demokrati hvor rettsikkerhet er en viktig demokratisk rettighet.

Ifølge Wallace så er hva vi tror som samfunn og individer avhengig av kvaliteten og tilgjengeligheten av informasjon som er tilgjengelig for oss. Så kontroll av informasjon vil påvirke oss som samfunn og individer og forme hvordan vi ser verden. «And it is the control of information – whether that control manifests as destruction, censorship, secrecy, security, privileged access, or preservation – which shapes our collective and individual ideologies that assist us in making sense of the world we all inhabit, though the sense we make can be nonsense. » (Wallace, 2006, s. 26).

Wallace er kanskje en smule kritisk til hvordan statlige institusjoner kontrollerer denne tilgangen til informasjon. Regjeringer kan kontrollere og manipulere informasjon til å «selge» sin versjon av hendelser og bruke det som propaganda, Kina er et eksempel på dette. Wallace mener at man skal være forsiktig med «what we choose to «buy» from the vendors of «reality» and «truth,» (Wallace, 2006, s. 26). En ting er sikkert og det er at tilgang på informasjon er viktig for kunne forstå verden vi lever i. Tilgang på informasjon er også viktig for kunne ta velbegrunnede valg og beslutninger, hvilken informasjon vi har tilgang til vil påvirke våre valg. Det er også tilgang på informasjon som åpner opp for kunnskap og meningsutveksling, som igjen vil kunne stimulere til debatt om viktige spørsmål og utfordringer på samfunnsmessig plan så vel som på individuelt plan (Wallace, 2006, s. 26).

Vi har nå sett hvordan arkivene har mulighet til å være bidragsytere til å fremme tilgang på informasjon og hvordan denne informasjonen kan bidra til å føre demokratisk kontroll med den statlige forvaltningen. Vi ser også hvordan arkivene kan brukes i udemokratiske forhold. Hvordan kan bidrar arkivene til medborgerskap? Medborgerskap på politisk plan gir oss som borgere grunnleggende rettigheter til å være deltagende og kunne påvirke hvordan vi vil at samfunnet skal styres (Strømnes, 2003, s. 17). Som medborgere er vi alle like (i teorien), vi skal alle ha samme rettigheter og muligheter til å være deltagende i samfunnet, og kunne påvirke samfunnet vi lever i, vi skal være likeverdige (Strømnes, 2003, s. 18). Å være medborger krever at vi som borgere deltar aktivt i samfunnsdebatten, slik som å delta ved valg og eventuelt være politisk engasjert i organisasjoner og partier (Strømnes, 2003, s. 18). Man kan jo være aktivt deltagende i samfunnsdebatten uten nødvendigvis å være medlem av en organisasjon eller et parti.

Så hva har arkivene med medborgerskap å gjøre? Arkivene som samfunnsinstitusjoner bevarer arkivdokumentasjon. Denne dokumentasjonen inneholder store mengder informasjon om blant annet vedtak og saksbehandling, samt historiske kilder med mye mer. Vi kan med andre ord tilegne oss veldig mye informasjon om vår samfunnshistorie, samt om hvordan den statlige forvaltningen fungerer ved å få innsyn i slike dokumenter. Informasjon bidrar til kunnskap, og denne kunnskapen kan åpne opp for debatt om ulike samfunnsproblemer. Denne frie debatten, ytringsfriheten er med på å gi oss en arena hvor vi som medborgere kan påvirke og influere det samfunnet vi lever i. Arkivene er åpne for alle, og de er ikke lenger bare en bevaringsinstitusjon, men de skal også være formidlere av kunnskap.

«Arkiva representerer eit fundament for kulturarven vår og ein sentral del av den kollektive minnefunksjonen i samfunnet. Arkivvernet er eit middel til å skapa og halda

ved like kulturell identitet og historisk medvit. Mykje av grunnlaget for slike allmenne kjensler for samanhengar i tid og rom vert utvikla og utdjupa gjennom historisk orientert forskning, ved at informasjon og dokumentasjon frå arkiva er gjenstand for systematiske studium med vitenskaplege metodar.» (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 29).

Rettsikkerhet handler om å kunne sikre oss som borgere mot maktmisbruk fra staten og den offentlige forvaltningen. Det handler også om at vi som borgere skal kunne ha innflytelse og kunne ha demokratisk kontroll med den offentlige forvaltningen. Det vil si at vi skal kunne ha en viss innflytelse på saksbehandlingen, vi som borgere skal kunne ha «rettigheter og legitime krav mot storsamfunnet og det offentlige selv» (Marthinsen, 2012, s. 284). Disse «krav og rettigheter har en demokratisk stat plikt til å dokumentere, og dokumentasjonene har den plikt til å bevare» (Marthinsen, 2012, s. 284). Med andre så plikte staten i et demokratisk samfunn og dokumentere blant annet saksbehandling og grunnlag for vedtak, og også sikre denne dokumentasjonen slik at den bli bevart for ettertiden. Dette er viktig for å unngå overgrep fra den statlige forvaltningen, og også for å unngå «vilkårlighet av saksbehandling» (Marthinsen, 2012, s. 287).

Arkivene kan settes i sammenheng som en bidragsyter til medborgerskap ved at vi har adgang til informasjon. En slik kontroll kan utføres direkte eller indirekte. Vi som borgere har mulighet til å føre demokratisk kontroll av den statlige forvaltningen ved å gjøre det selv eller «via valgte eller oppnevnte organer» (Marthinsen, 2012, s. 299). Ved direkte kontroll kan vi som borgere etterspørre innsyn som følge av Offentleglova og Forvaltningsloven, i saker som angår oss selv, og også andre saker hvor vi har mulighet for innsynsrett (Marthinsen, 2012, s. 299). En slik demokratisk kontroll fra oss som borgere kan kun skje ifølge Marthinsen dersom leder og saksbehandlere er «helt fortrolige med regelverket for vurdering av offentlighet, og de må ha et faglig sikker skjønn» (Marthinsen, 2012, s. 300).

Arkivene spiller en viktig rolle i forhold til ytringsfrihet, tilgang på informasjon, medborgerskap og rettsikkerhet. For å kunne bygge opp om disse demokratiske rettighetene forutsettes det «at organet har et funksjonelt og godt arkiv, og operer med relevante elektroniske og manuelle arkivsystemer, og har en arkivtjeneste med gode rutiner og en oppdatert arkivledelse» (Marthinsen, 2012, s. 300). For å kunne ivareta adgang til informasjon og for at vi skal kunne bruke det som medborgere, er vi avhengig av «en arkivtjeneste som er pålitelig i alle ledd, og som kan fremlegge all relevant dokumentasjon» (Marthinsen, 2012, s. 302). Arkivene har en viktig funksjon i forhold til rettsikkerheten ved at det sikrer en

transparens i den offentlige forvaltningen. Når skjønn skal utøves i saksbehandling, så kreves det en større kontroll av selve saksbehandlingen og hvordan vedtak blir fattet. Det vil også innebære at man må sikre «at arkivdanningen er god nok» (Marthinsen, 2012, s. 309). Det blir viktig at slik dokumentasjon bevares og «den må kunne identifiseres og framskaffes på enkelt vis» (Marthinsen, 2012, s. 309). Grunnen til dette er at vi om nødvendig, kan bruke denne dokumentasjonen for å «forsvare egne interesser og eventuelt overprøve avgjørelser» (Marthinsen, 2012, s. 309). Det blir da nødvendig å kunne ivareta slik dokumentasjon over lang tid. Arkivene er derfor viktige for å kunne gi oss «riktig» og viktig informasjon, men dette forutsetter at arkivene er systematisert, at det er orden i arkivene, og at disse er tilgjengelige (Marthinsen, 2012, s. 302).

Oppsummering

Arkivene som samfunnsinstitusjon er kanskje mest kjent for sin bevaringsfunksjon, og det kan være vanskelig å se de i en større sammenheng. For folk flest er arkivene ikke noe som er synlig i hverdagen, ikke noe de trenger å bry seg om. Arkivene har her i Norge gått fra å være stuet vekk til å bli en stor del av den statlige forvaltningen. Grunnen til at arkivene har fått en større og viktigere rolle i den offentlige forvaltningen er at de er «primære kilder til informasjon og kunnskap» (Meld. St. 22 (1999-2000), s. 30). De forteller oss om faktiske hendelser. «Ikkje noko anna kjeldemateriale kan gje oss like presis og uttrykkeleg informasjon om faktiske hendingar og uttalte motiv som det vi kan lesa ut av den primærdokumentasjonen som eit arkiv representerer» (Meld. St. 22 (1999-2000), s. 30). I Stortingsmelding 22 (1999-2000), Kjelder til kunnskap og oppleving - Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet, blir det lagt vekt på arkivene som historiske kilder til kunnskap. Arkivene blir slik en viktig kilde for vår forståelse av vår historie, og for hvilken kunnskap og informasjon som blir tilgjengelig videre fremover (Meld. St. 22 (1999-2000), s. 30). Dette er selvfølgelig et grunnleggende argument for hvorfor det er viktig å bevare arkivdokumentasjon, men denne arkivdokumentasjonen bidrar til så mye mer enn å være historiske kilder til kunnskap.

Valderhaug skriver i sin artikkel Rettferd og arkiv i det 21. århundre i Archeion: Arkiv og demokrati, at arkivene er «samfunnsinstitusjonar som er etablert for å tene samfunnet sine behov» (Valderhaug, 2007, s. 12). Hun skriver videre at «Eit av desse behova er å hjelpe medborgarane til å få oppfylt sine demokratiske rettar til dokumentasjon som gjer dei i stand

til å krevje sin rett, også når medborgaren krev ekstra ressursar, også når arkiva er mangelfulle.» » (Valderhaug, 2007, s. 12). Valderhaug skriver om «arkival rettferd», som kan oppfattes som medborgerskap, at arkivene skal være tilrettelagt for oss, slik at de kan brukes til å kreve våre rettigheter. Hun nevner også at «arkival rettferd» innebærer retten til å påvirke arkivene som blir skapt i dag (Valderhaug, 2007, s. 12).

Som jeg har forsøkt å belyse i denne oppgaven så er arkivene også med på å bidra til å fremme demokratiske rettigheter via innsynsrett og ved å bidra til medborgerskap. Disse to demokratiske rettighetene og verdiene, er med på å sikre oss rettsikkerhet. Innsynsrett i arkivene gir oss adgang til informasjon, det gir oss også mulighet til å få innsyn i saksbehandling og vedtaksgrunnlag i den offentlige forvaltningen. Som Valderhaug presiserer «Dagens forvaltningsregime gir samfunnsborgarane ein grunnleggjande demokratisk rett til å kunne kontrollere forvaltninga gjennom å få innsyn i arkiva»(Valderhaug, 2007, s. 12). Adgang til informasjon gir oss også kunnskap, og denne kunnskapen kan brukes og komme til uttrykk i offentlige debatter, som kan være med på å gir ulike perspektiver viktige samfunnsspørsmål. Det er her medborgerskap kommer inn i bildet, åpne debatter mellom ulike grupper i samfunnet vil kunne være med på å påvirke hva som settes på dagsordenen.

Arkivene er påvirket av det samfunnet det eksisterer i, det vil si at det også blir påvirket av hvordan landet er styrt, hvilken styringsform som er gjeldende. Det vil si at arkivene vil ha en annen funksjon i et diktatur enn det vil ha i et demokratisk styre. Vi har sett eksempler på at arkivene kan brukes til å kontrollere og overvåke befolkningen i udemokratiske land, men vi ser også at arkivene kan bidra til åpenhet, og fremme demokratiske rettigheter i land med demokratisk styringsform. Man kan slik si at arkivene kan bidra til å demokratioppbygging, men dette vil være avhengig av hvilken styringsform som er rådende i landet. Som Derrida skriver i sin bok *Archive Fever*, «There is no political power without control of the archive, if not of memory. Effective democratization can always be measured by this criterion: the participation in and the access to the archive, its constitution, and its interpretation.» (Derrida, 1995, s. 4). Arkiver eksisterer ikke i et vakuum, men blir påvirket politikken som er gjeldende. Arkiver bidra til demokratioppbygging via medborgerskap og innsynsrett, og slik bidra til rettsikkerhet, forutsatt at man har et demokratisk styresett.

Litteraturliste:

Arkivlova. (1999). Lov om arkiv (LOV-1992-12-04-126). Hentet fra:
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-126?q=arkivlova>

Bjørlin, I. M. (2007). Innbyggernes rett til innsyn i elektroniske arkiver. *Archeion: Arkiv og demokrati*, 2007(1), 6-7.

Dahl, R. A. (1998). *On Democracy*. Yale University Press

Fonnes, I. (2017). *Arkivhåndboken* (2. utg.). Oslo: Kommuneforlaget AS

Gripsrud, J. (2017). *Allmenningen: Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Grunnlova. (1814). Kongeriket Noregs grunnlov (LOV-1814-05-17). Hentet fra
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn>

Hovde K-O, Svensson P. & Thorsen D. E. (2019, 14. mai). demokrati. I Store norske leksikon. Hentet 17 februar 2021 fra <https://snl.no/demokrati>

Jussleksikon.no (2016, 1. juni). *Rettsstat*. Jussleksikon.no
<https://jusleksikon.no/wiki/Rettsstat>

Lindbach, K.M. (2006) *Arkiv og Minoriteter - Nyere arkivteorier og studiet av minoriteter i offentlige arkiver*. ABM-skrift 28. Oslo: ABM-utvikling. Hentet fra:
<http://www.kulturradet.no/vispublikasjon/-/publikasjon-arkiv-demokrati-og-rettferd>

Marthinsen, J.H. (2012). *Arkivteori-en innføring*. Riksarkivaren Skriftserie 36

Meld. St. 7 (2012-2013). *Arkiv*. Kulturdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-7-20122013/id707323/?ch=1>

Meld. St. 22 (1999-2000). *Kjelder til kunnskap og oppleving - Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet*. Kulturdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/096421a48f5a41198dfe43a588e240f7/no/pdfa/stm199920000022000dddpdfa.pdf>

NOU 1999: 27. (1999). «*Ytringsfrihed bør finde Sted*». Justis- og beredskapsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1999-27/id142119/>

NOU 2003: 19. (2003). *Makt og demokrati*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-019/id118893/>

NOU 2003: 30. (2003). *Ny offentlighetslov*. Justis- og beredskapsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-30/id382853/>

Offentleglova. (2009). Lov om rett til innsyn i dokument i offentlig verksemd (LOV- 2006-05-19-16). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-05-19-16>

Regjeringen. (2020, 16. juni). *Demokrati og rettsstat*. https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/menneskerettigheter/demokrati_retsstat/id2709389/

Svelstad, O.E. (2020, 19. mai) Fryktar for innbyggjarane sine rettar. *NRK*. <https://www.nrk.no/kultur/fryktar-svarte-hol-i-naer-norsk-historie-1.14922179>

Svendsen, Å. (2017). *Arkivet. En beretning om det norske riksarkivet 1817-2017*. Oslo: Forlaget Press. s. 11

Strømsnes, K. (2003). *Folkets makt. Medborgerskap, demokrati og deltakelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk. s. 15, 22

Thorsen, D. E. (2020, 18. juli). medborgerskap. I *Store norske leksikon*. Hentet 17. februar 2021 fra <https://snl.no/medborgerskap>

Valderhaug, G. (2007). Rettferd og arkiv i det 21. århundre. *Archeion: Arkiv og demokrati*, 2007(1), 10-12.

Wallace, D. A. (2006) Historical & contemporary justice and the role of the archivists. ABM-skrift 28. Oslo: ABM-utvikling. <http://www.kulturradet.no/vispublikasjon/-/publikasjon-arkiv-demokrati-og-rettferd>

Wergeland, P. & Fjellidalen, H. (2018, 22. oktober). Sliter med å få ut mobbepapirer – har vurdert å gi opp. *NRK*. <https://www.nrk.no/norge/sliter-med-a-fa-ut-mobbepapirer--har-vurdert-a-gi-opp-1.14257631>

